# LEV TOLSTOYNING “IQRORNOMA” ASARINI DINIY-FALSAFIY NUQTAI NAZARDAN TAHLIL QILISH

**BAHROMOV UMID**
ŞAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ÕQITUVCIŞI

**NAFASOVA SEVINÇ**
ŞAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI TALABASI
**DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24437382**

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada rus yozuvchisi va mutafakkiri Lev Nikolayevich Tolstoyning “Iqrornoma” asari diniy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Unda muallifning hayot mazmuni, inson mavjudligining mohiyati, o‘lim, e’tiqod, Xudo va ma’naviy kamolot haqidagi qarashlari yoritiladi. Shuningdek, Tolstoyning ruhiy inqirozi, hayotning ma’nosini izlash jarayoni hamda diniy e’tiqod orqali ichki xotirjamlikka erishish masalalari tahlil etiladi. Asarda ilgari surilgan g‘oyalarning inson ma’naviyati va axloqiy tarbiyasidagi ahamiyatiga alohida e’tibor qaratiladi.

**Kalit so‘zlar:** Lev Tolstoy, Iqrornoma, diniy-falsafiy qarashlar, hayot mazmuni, e’tiqod, Xudo, ruhiy inqiroz, ma’naviyat, axloq.

**Аннотация:** В данной статье анализируется произведение русского писателя и мыслителя Льва Николаевича Толстого «Исповедь» с религиозно-философской точки зрения. Рассматриваются взгляды автора на смысл жизни, сущность человеческого существования, смерть, веру, Бога и духовное совершенствование. Особое внимание уделяется духовному кризису Толстого, поиску смысла жизни и стремлению обрести внутреннее спокойствие посредством религиозной веры.

**Ключевые слова:** Лев Толстой, Исповедь, религиозно-философские взгляды, смысл жизни, вера, Бог, духовный кризис, духовность, нравственность.

**Annotation:** This article analyzes the work “A Confession” by the Russian writer and thinker Leo Tolstoy from a religious and philosophical perspective. It examines the author's views on the meaning of life, the essence of human existence, death, faith, God, and spiritual development. Particular attention is paid to Tolstoy's spiritual crisis, his search for the meaning of life, and his attempt to find inner peace through religious belief.

**Keywords:** Leo Tolstoy, A Confession, religious and philosophical views, meaning of life, faith, God, spiritual crisis, spirituality, morality.

**KIRIŞ:**

Insoniyat tarixida hayot mazmuni, inson mavjudligining mohiyati, o‘lim va undan keyingi hayot, e’tiqod hamda ma’naviy kamolot masalalari doimo falsafiy tafakkurning asosiy muammolaridan biri bo‘lib kelgan. Har bir davrda mutafakkirlar inson nima uchun yashashi, uning hayotdagi asosiy maqsadi nimadan iboratligi va haqiqiy baxtga qanday erishish mumkinligi haqidagi savollarga javob izlaganlar. Ayniqsa,



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

insonning moddiy boylik va dunyoviy muvaffaqiyatlarga erishganidan keyin ham ichki qoniqish hosil qilmasligi, hayot mazmunini izlashga intilishi diniy-falsafiy tafakkurda muhim o‘rin egallaydi.

Jahon adabiyoti va falsafasi tarixida insonning ichki dunyosi, ruhiy iztiroblari, e’tiqodi va hayot mazmuni masalalarini chuqur yoritgan ijodkorlardan biri Lev Nikolayevich Tolstoy hisoblanadi. Uning ijodida insonning axloqiy mas’uliyati, vijdon, adolat, ezgulik, yovuzlik va ma’naviy poklanish kabi masalalar alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, “Iqrornoma” asarida yozuvchining shaxsiy hayotiy tajribasi, ruhiy izlanishlari va diniy-falsafiy qarashlari o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi.

“Iqrornoma” asari Tolstoyning hayotida yuz bergan chuqur ma’naviy inqiroz va undan chiqish yo‘llarini izlash jarayonining badiiy-falsafiy ifodasidir. Muallif asarda o‘zining mashhurligi, ijodiy muvaffaqiyatlari, moddiy imkoniyatlari va oilaviy hayotiga qaramasdan, nima sababdan hayotdan qoniqish hosil qilmaganini ochib beradi. U insonning yashashdan maqsadi, o‘limning muqarrarligi va hayotning oxirgi mazmuni haqida o‘ylab, o‘z dunyoqarashini qayta ko‘rib chiqishga majbur bo‘ladi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda ham insoniyat oldida hayot mazmunini anglash, ma’naviy qadriyatlarni asrash, moddiy manfaatlardan ustun turadigan axloqiy mezonlarni shakllantirish kabi muhim masalalar mavjud. Tolstoyning “Iqrornoma” asarini diniy-falsafiy jihatdan o‘rganish insonning ichki dunyosi, e’tiqodi, vijdoni va ma’naviy kamolotini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Maqolaning maqsadi Lev Tolstoyning “Iqrornoma” asaridagi diniy-falsafiy qarashlarni tahlil qilish, yozuvchining hayot mazmuni, e’tiqod, Xudo, o‘lim va insonning ma’naviy kamoloti haqidagi fikrlarini ilmiy jihatdan yoritishdan iborat.

Maqolaning asosiy vazifalari “Iqrornoma” asarining yaratilishiga sabab bo‘lgan ma’naviy-ruhiy omillarni aniqlash, Tolstoyning hayot mazmuni haqidagi qarashlarini tahlil qilish, asarda e’tiqod va Xudo tushunchalarining o‘rnini ochib berish, insonning ruhiy kamoloti va axloqiy mas’uliyati bilan bog‘liq g‘oyalarni o‘rganish hamda ushbu qarashlarning bugungi kundagi ma’naviy-tarbiyaviy ahamiyatini asoslashdan iborat.

**ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA:**

Lev Tolstoyning diniy-falsafiy qarashlarini o‘rganishda, avvalo, uning “Iqrornoma” (“Исповедь”, “A Confession”) asari asosiy nazariy manba hisoblanadi. Mazkur asarda yozuvchi o‘z hayotidagi ruhiy izlanishlar, ichki ziddiyatlar va e’tiqod bilan bog‘liq kechinmalarini ochiq bayon etadi. Asarning asosiy mazmunini inson hayotining ma’nosini izlash, o‘lim muammosini anglash va diniy e’tiqod orqali ma’naviy xotirjamlikka erishish masalalari tashkil etadi. Tolstoy ushbu asarda o‘zining avvalgi dunyoqarashini tanqidiy tahlil qilib, hayot mazmunini faqat moddiy boylik, shuhrat va ilmiy bilimlar orqali tushuntirib bo‘lmasligini ta’kidlaydi.

Tolstoyning diniy va axloqiy qarashlarini chuqurroq anglashda uning “Xudoning saltanati sizning ichingizdadir” (“The Kingdom of God Is Within You”) asari ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu asarda yozuvchi insonning ichki ma’naviy dunyosi, zo‘ravonlikka qarshi turish, mehr-muhabbat, kechirimlilik va ezgulik tamoyillarini ilgari suradi. Shuningdek, “Hayot haqida” (“On Life”) asarida inson mavjudligining mohiyati, hayot va o‘lim munosabati, shaxsiy manfaat hamda umumiy ma’naviy qadriyatlar o‘rtasidagi bog‘liqlik yoritilgan.

Tolstoy ijodini o‘rganishda uning diniy-falsafiy dunyoqarashiga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar ham muhim o‘rin tutadi. Romain Rollandning Tolstoy hayoti va ijodiga bag‘ishlangan tadqiqotlarida yozuvchining shaxsiy hayoti, ijodiy shakllanishi va ma’naviy izlanishlariga alohida e’tibor qaratilgan.

A.N. Uilsonning “Tolstoy” asarida esa yozuvchining hayot yo‘li, dunyoqarashidagi o‘zgarishlar va diniy qarashlarining shakllanish jarayoni tahlil etilgan. Gary Saul Morsonning Tolstoy ijodiga oid ilmiy izlanishlari ham uning axloqiy-falsafiy qarashlarini tushunishda muhim manbalardan biri hisoblanadi.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Mazkur maqolani tayyorlashda tarixiylik, matn tahlili, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va mantiqiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tarixiylik metodi orqali Tolstoy yashagan davrning ijtimoiy, madaniy va diniy muhiti hisobga olindi. Matn tahlili yordamida “Iqrornoma” asaridagi asosiy diniy-falsafiy g‘oyalar o‘rganildi. Qiyosiy tahlil asosida yozuvchining hayot mazmuni, e’tiqod va axloq haqidagi qarashlari o‘zaro bog‘liqlikda tahlil qilindi. Mantiqiy umumlashtirish orqali esa asarda ilgari surilgan g‘oyalarning bugungi kundagi ma’naviy va tarbiyaviy ahamiyati asoslab berildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:**

Lev Nikolayevich Tolstoy XIX asr rus adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo‘lib, uning ijodi nafaqat adabiyot, balki falsafa, dinshunoslik va axloqshunoslik sohalarida ham katta ahamiyatga ega. Yozuvchining dunyoqarashi hayoti davomida bir necha bosqichlarni bosib o‘tgan. Dastlab u ijodiy muvaffaqiyat, shuhrat, moddiy farovonlik va dunyoviy bilimlarga katta ahamiyat bergan bo‘lsa, keyinchalik inson hayotining asl mohiyati va yashashdan maqsad nima ekanligi haqida chuqur o‘ylay boshlaydi.

Tolstoyning “Iqrornoma” asari aynan ana shu ma’naviy izlanishlarning natijasi sifatida yuzaga kelgan. Asarda yozuvchi o‘z hayotidagi ruhiy inqirozni yashirmasdan tasvirlaydi. U mashhur yozuvchi bo‘lishiga, oilasi, boyligi va jamiyatdagi yuqori mavqeyiga qaramasdan, o‘z hayotidan chuqur ma’no topa olmaganini e’tirof etadi. Bu holat insonning tashqi muvaffaqiyatlari bilan ichki xotirjamligi doimo bir-biriga mos kelavermasligini ko‘rsatadi.

Tolstoyning fikricha, inson hayotining mazmunini faqat moddiy manfaatlar bilan izohlash mumkin emas. Chunki moddiy boylik, shuhrat va dunyoviy muvaffaqiyatlar vaqtinchalik xususiyatga ega. Inson hayoti esa o‘lim bilan yakunlanishi muqarrar. Shu sababli yozuvchi o‘z oldiga muhim bir savolni qo‘yadi: agar inson oxir-oqibat vafot etsa, uning butun hayoti va mehnatining asl mazmuni nimadan iborat?

Muallif aynan shu savol orqali inson mavjudligining falsafiy mohiyatini anglashga harakat qiladi. Uning nazarida hayotning mazmuni faqat shaxsiy manfaatlarni qondirish yoki dunyoviy yutuqlarga erishishdan iborat emas. Inson o‘z hayotida undan yuqori turadigan ma’naviy maqsadga ega bo‘lishi kerak. Bu maqsad esa e’tiqod, ezgulik, mehr-muhabbat va boshqalarga yaxshilik qilish bilan chambarchas bog‘liqdir.

“Iqrornoma” asaridagi asosiy masalalardan biri insonning o‘lim oldidagi holati va hayotning vaqtinchalik ekanligini anglashidir. Tolstoy o‘limni inson mavjudligining muqarrar yakuni sifatida qabul qiladi. Biroq u o‘lim haqidagi fikrlarni shunchaki biologik hodisa sifatida emas, balki insonni hayot mazmuni haqida chuqur o‘ylashga undaydigan falsafiy muammo sifatida ko‘rib chiqadi.

Yozuvchining fikricha, inson o‘limni anglagan sari o‘z hayotining maqsadini qayta ko‘rib chiqishga majbur bo‘ladi. Agar inson hayotining mazmunini faqat moddiy boylik va shaxsiy manfaatlar bilan bog‘lasa, o‘lim haqidagi haqiqat uning barcha intilishlarini ma’nosizdek ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli Tolstoy hayotning mazmunini abadiy ma’naviy qadriyatlar bilan bog‘lashga intiladi.[1]

Asarda diniy e’tiqod masalasi ham markaziy o‘rin egallaydi. Tolstoy uzoq vaqt davomida hayotning mazmunini aql, ilm-fan va falsafiy bilimlar yordamida topishga harakat qiladi. Biroq u bu izlanishlar o‘zining barcha savollariga javob bera olmaganini anglaydi. Natijada inson hayotining mazmunini tushunishda e’tiqodning ahamiyatiga e’tibor qaratadi.

Tolstoy e’tiqodni insonning hayotga bo‘lgan munosabatini belgilovchi muhim ma’naviy kuch sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, e’tiqod insonni faqat tashqi diniy marosimlarga rioya qilishga emas, balki hayotini ezgulik, adolat va mehr-muhabbat asosida tashkil etishga undashi kerak. Shu jihatdan yozuvchining diniy qarashlari rasmiy diniy aqidalarni takrorlashdan ko‘ra, insonning ichki dunyosi va axloqiy hayotiga ko‘proq e’tibor qaratishi bilan ajralib turadi.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tolstoyning diniy-falsafiy qarashlarida Xudo tushunchasi ham alohida ahamiyatga ega. Yozuvchi Xudoga ishonishni insonning mavjudligi va hayot mazmunini anglash bilan bog‘liq holda izohlaydi. Uning nazarida e’tiqod insonni cheklangan moddiy dunyoqarashdan yuqoriroq ma’naviy tafakkur sari yetaklaydi. Xudoga ishonch orqali inson o‘z hayotida maqsad, mas’uliyat va axloqiy mezonlarni anglay boshlaydi.

Tolstoy e’tiqod masalasini oddiy nazariy bilim sifatida emas, balki insonning kundalik hayotida namoyon bo‘ladigan ruhiy holat sifatida tushunadi. Shu sababli u diniy hayotning asl mohiyatini mehr-muhabbat, kechirimlilik, kamtarlik, halollik va insonparvarlik kabi fazilatlarda ko‘radi.[2]

“Iqrornoma” asarida yozuvchining oddiy xalq hayotiga bo‘lgan munosabati ham muhim o‘rin tutadi. Tolstoy o‘zining ruhiy izlanishlari davomida oddiy dehqonlarning hayotini, ularning mehnatga munosabatini, e’tiqodi va turmush tarzini kuzatadi. U moddiy jihatdan oddiy hayot kechiradigan insonlarning ko‘pchiligida chuqur e’tiqod va hayotga nisbatan mustahkam ma’naviy munosabat mavjudligini anglaydi.

Yozuvchining fikricha, oddiy xalq hayotidagi mehnatsevarlik, sabr-toqat, kamtarlik va e’tiqod inson mavjudligining mazmunini anglashda muhim ahamiyatga ega. U o‘zining murakkab falsafiy izlanishlari davomida oddiy insonlarning hayotga bo‘lgan munosabatidan ma’naviy saboq oladi. Bu holat Tolstoy dunyoqarashida xalq donishmandligi va diniy e’tiqodning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Asarda insonning axloqiy mas’uliyati masalasi ham keng yoritilgan. Tolstoy insonning haqiqiy kamolotini uning boyligi, mavqeyi yoki jamiyatdagi obro‘si bilan emas, balki axloqiy fazilatlari va boshqalarga bo‘lgan munosabati bilan baholaydi. Uning fikricha, inson o‘z hayotini faqat shaxsiy manfaatlar asosida tashkil etmasligi, balki atrofidagi kishilarning manfaatlarini ham hisobga olishi lozim.

Shu nuqtai nazardan, yozuvchi mehr-muhabbat, rahm-shafqat, adolat va kechirimlilikni inson hayotining muhim ma’naviy mezonlari sifatida talqin qiladi. Bunday fazilatlar insonning ichki dunyosini boyitadi va jamiyatda sog‘lom munosabatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Demak, Tolstoyning diniy-falsafiy qarashlarida e’tiqod va axloq bir-biridan ajralmas tushunchalar sifatida namoyon bo‘ladi.[3]

Tolstoyning “Iqrornoma” asaridagi yana bir muhim jihat shundaki, muallif insonning o‘z hayotiga tanqidiy munosabatda bo‘lishini ma’naviy kamolotning zarur sharti sifatida ko‘radi. U o‘zining avvalgi qarashlari, xatti-harakatlari va hayotiy maqsadlarini qayta ko‘rib chiqadi. Bu jarayonda inson o‘z xatolarini anglab yetishi, ulardan xulosa chiqarishi va ma’naviy jihatdan o‘zgarishga intilishi lozimligini ta’kidlaydi.

Mazkur g‘oyalar bugungi ta’lim-tarbiya jarayoni uchun ham muhim ahamiyatga ega. Chunki yosh avlodda mustaqil fikrlash, o‘z xatti-harakatlariga baho berish, vijdon, mas’uliyat va insonparvarlik kabi fazilatlarni shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir. Tolstoyning qarashlari yoshlarni hayotning asl mazmuni haqida o‘ylashga, moddiy manfaatlardan tashqari ma’naviy qadriyatlarni ham qadrlashga undaydi.

Shuningdek, asarda ilgari surilgan e’tiqod, mehr-muhabbat va axloqiy poklik g‘oyalari insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Insonning o‘z hayotini ezgulik asosida tashkil etishi, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi va jamiyat oldidagi mas’uliyatini his qilishi Tolstoy ta’limotining muhim tarbiyaviy jihatlaridan biridir.[4]

Umuman olganda, “Iqrornoma” asari faqat yozuvchining shaxsiy hayotiy kechinmalari bayoni emas, balki inson mavjudligi, e’tiqod, o‘lim va ma’naviy kamolot masalalarini chuqur tahlil qiluvchi diniy-falsafiy asar hisoblanadi. Unda ilgari surilgan g‘oyalar insonni o‘z hayoti haqida mushohada yuritishga, ma’naviy qadriyatlarni anglashga va ezgulikka intilishga chorlaydi.

**XULOSA:**

Xulosa qilib aytganda, Lev Tolstoyning “Iqrornoma” asari inson hayotining mazmuni, diniy e’tiqod, Xudo, o‘lim va ma’naviy kamolot masalalarini o‘rganishda muhim diniy-falsafiy manba hisoblanadi. Asarda yozuvchi o‘z hayotidagi ruhiy inqiroz va ma’naviy izlanishlarni tahlil qilish orqali inson



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

mavjudligining asl mohiyatini anglashga harakat qiladi. U hayot mazmunini faqat moddiy boylik, shuhrat va dunyoviy muvaffaqiyatlar bilan izohlash mumkin emasligini asoslashga intiladi.

Tadqiqot davomida Tolstoyning diniy-falsafiy qarashlarida e’tiqod, Xudo va axloqiy qadriyatlar o‘zaro chambarchas bog‘liq ekanligi aniqlandi. Yozuvchining fikricha, e’tiqod inson hayotiga ma’no bag‘ishlaydigan, uni ma’naviy jihatdan yuksaltiradigan va ezgu amallarga yo‘naltiradigan muhim kuch hisoblanadi. Shu bilan birga, insonning haqiqiy ma’naviy kamoloti uning kundalik xatti-harakatlarida, boshqalarga bo‘lgan munosabatida va axloqiy mas’uliyatida namoyon bo‘ladi.

Asarda o‘lim muammosi ham alohida falsafiy ahamiyatga ega. Tolstoy o‘limning muqarrarligini anglash orqali inson hayotining mazmuni haqida chuqurroq mushohada yuritadi. Uning qarashlarida inson o‘z hayotini vaqtinchalik manfaatlarga emas, balki doimiy ma’naviy qadriyatlarga asoslangan holda tashkil etishi zarurligi ilgari suriladi.[5]

Shuningdek, yozuvchining oddiy xalq hayoti va e’tiqodiga bo‘lgan munosabati uning dunyoqarashidagi muhim o‘zgarishlarni ko‘rsatadi. Tolstoy oddiy insonlarning mehnatsevarligi, sabr-toqati, kamtarligi va e’tiqodida hayot mazmunini anglashga yordam beradigan ma’naviy asoslarni ko‘radi. Bu esa insonning haqiqiy boyligi moddiy imkoniyatlar bilangina emas, balki uning ichki dunyosi va axloqiy fazilatlari bilan belgilanishini anglatadi.

Bugungi kunda Tolstoyning “Iqrornoma” asarini o‘rganish yosh avlodda ma’naviy tafakkur, vijdon, mas’uliyat, mehr-muhabbat va insonparvarlik fazilatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Asarda ilgari surilgan g‘oyalar insonni hayot mazmuni haqida fikrlashga, o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilishga va ma’naviy qadriyatlarni qadrlashga undaydi.[6]

Umuman olganda, Lev Tolstoyning “Iqrornoma” asari insonning ruhiy izlanishlari, e’tiqodga intilishi va ma’naviy kamolot yo‘lini aks ettiruvchi muhim diniy-falsafiy merosdir. Uning mazmunida ilgari surilgan ezgulik, mehr-muhabbat, halollik, kamtarlik va e’tiqod kabi qadriyatlar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini saqlab qolgan.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tolstoy L.N. Iqrornoma (Исповедь). – Moskva: Xudojestvennaya literatura.
2. Tolstoy L.N. Xudoning saltanati sizning ichingizdadir (Царство Божие внутри вас). – Moskva.
3. Rolland R. Tolstoy. – Moskva: Molodaya gvardiya.
4. Wilson A.N. Tolstoy. – London: Hamish Hamilton, 1988.
5. Morson G.S. Hidden in Plain View: Narrative and Creative Potentials in “War and Peace”. – Stanford: Stanford University Press, 1987.
6. Tolstoy L.N. On Life. – London.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.